

Bitskey István

ERDŐDY GÁBOR EGRI PÜSPÖK KÖNYVJEGYZÉKE

Eger történetében a 18. század a nagy építkezések kora, a barokk városmag köztudottan ebben az időben épült ki. A korszak négy jelentős egri püspökének helytörténeti szerepéről, városépítő tevékenységéről, mecénási aktivitásáról már bőségesen értekezett a szakirodalom, szembetűnő azonban, hogy Telekesy István, Barkóczy Ferenc és Eszterházy Károly mellett jóval kevesebb szó esett Erdődy Gábor jelentőségéről. Összefüggő pályaképet mindeddig csupán Sugár István adott róla, ebben főként egyházkormányzati és főispáni–földesúri tevékenységét tekintette át, műveltségéről, könyvgyűjtéséről, irodalompartoló szerepéről nem szólt.¹ Az eddig megjelent összefoglaló jellegű munkák is csak püspöktársainál szerényebb terjedelemben foglalkozhattak vele, ez az eddigi forrásfeltárás szűkösebb voltával kellő mértékben magyarázható.² Nem elemezte a kutatás a püspök temetésén elhangzott gyászbeszédet sem, pedig Auer Leopold minorita szerzetes veretes barokk szóképekkel méltatta a főpap érdemeit, családi múltját, különösképpen pedig egyházszerző tevékenységét emelte ki.³ Eger művészettörténeti monográfiája – jellegének megfelelően – elsősorban a püspök városépítészeti érdemeit méltatja, joggal emeli ki azt a tényt, hogy ő szerződtette a püspöki palota építéséhez Giovanni Battista Carlone „pallerius italicus”-t, aki azután a város elsőrangú építészé lett a 18. század első felében.⁴ Fontosnak mutatkozik tehát az évszázad második jelentős egri főpapjának életviteléről, műveltségéről, gondolkodásmódjáról gyarapítani ismereteinket, árnyalni és pontosí-

¹ Sugár István, *Az egri püspökök története*, Bp. 1984, 394–405.

² Nagy József, *Eger története*, Bp. 1978, 249–256; Bitskey István, *Püspökök, írók, könyvtárak. Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban*, Eger, 1977, 47–50 (*Studia agriensia*, 16).

³ Auer Leopold, *Venatio lugubris. Gyászos vadászat, a’ mellyben néhai méltóságos Monyoróke-reki Groff Erdődi Gábor Antal ...Egri püspök ... a’ kegyetlen halálnak halálos nyila által, a’ hajdani ... Erdődi Gróffok dicsőséges erdejibül, midőn életének hatvanadik esztendejét tölteni akarta volna, előtte való estvén hatod-fél óraker ... Sz. Mihály havának 21-dik napján ... kivadásztatott ... és Sz. András havának 12. napján pompás solennitással-való temetésének alkalmatosságával A. L. által prédikáltatott. Kassán, nyomtatott Akadémiai Betűkkel, 1745. A kötet a korszak számos ferences és minorita könyvjegyzékén szerepel, így pl. az eperjesi minoriták könyvtárának 1750-es inventáriumán: *Katolikus intézményi könyvtárak Magyarországon. Ferences könyvtárak, sajtó alá rend. ZVARA Edina*, Bp. 2008, 169 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 19/3).*

⁴ Voit Pál, *Eger és Heves megye művészettörténete (XVI–XIX. század)*, in *Heves megye műemlékei, I*, szerk. Dercsényi Dezső, Voit Pál, Bp. 1969, 123–124 (Magyarország műemléki topográfiája, VII).

tani a róla kialakult képet. Ehhez járulhat hozzá, ha most a püspök könyveinek az egri Főegyházmegeyi Levéltárban megtalálható listáját vesszük szemügyre, mivel az általa beszerzett könyvek információkat nyújtanak a tulajdonos érdeklődési köréről, mentalitásáról, eszmevilágának főbb vonásairól, s ezáltal a város szellemi múltjának egy részletéről is.

Erdődy püspök könyveinek jegyzéke két részre tagolódik.⁵ Az első rész az Egerbe elhozott könyveket sorolja fel (*Specificatio Librorum qui Agriam deferuntur*), a második a Pozsonyban hagyottakat tartalmazza (*Specificatio Librorum qui Posonii permanebunt*). Az utóbbiakra ott lehetett szüksége a püspöknek, mivel az 1720-as évek elejétől a pozsonyi országgyűlés felsőházának kinevezett szónoka volt, ő köszöntötte többek között a Pozsonyba érkező királyt és kíséretét latin nyelvű beszédével 1722. július 7-én.⁶ Ezúttal csak a lista első részének, az Egerbe hozott könyvállománynak fontosabb tételeit vehetjük számba, a teljes lista közzétevése és a könyvek azonosítása további feladatot jelent. A listán sajnálatos módon nem szerepel dátum, csak feltételezhetjük, hogy a püspök halála után készült, talán a hagyatéki leltár részeként.

Első pillantásra is szembevetődik a könyvjegyzék tartalmának sokszínűsége mind nyelvi, mind tematikai tekintetben. Az Egerbe hozott könyvek sorában mintegy 140 tétel szerepel, a lajstrom végén már különböző kegytárgyak (*calix, patena, ostyatortó pyxis*), többek között egy szenteltvízes ezüstszelence (*sacri liquores in pyxide argentea*) megnevezése áll. A könyvek egy részének azonosításában nehézséget jelent, hogy a lista – a kor szokásainak megfelelően – latinul készült, holott a könyvek tekintélyes hányada egyéb nyelvű: német, olasz vagy magyar. Ezt az összeíró minden esetben jelzi ugyan (*liber italicus, germanicus, hungaricus* stb.), de a latinul megadott cím csak hozzávetőleges, rövidített fordítás, így nem mindig deríthető ki az eredeti cím. Sok esetben – miként a korabeli könyvlistákon általában – a megadott tétel csupán utal a tartalomra vagy a műfajra (pl. *dictionarium, vademecum, cathecismus, manuale parochorum*), közelebbről nem határozható meg. Mindennek ellenére is marad azonban annyi azonosítható tétel, amennyi hasznos adalékkal szolgál az egri barokk egyházi műveltség szerkezetére vonatkozóan.

A kötetek főbb tematikai csoportjai: exegetika, teológia, az antikvitás alapvető szövegei, vallásos devóció, szentek életrajzai, egyházszervezés, kánonjog, történelem, földrajz, orvoslás.

Magától értetődik, hogy a biblikus irodalom jelentős számmal szerepel a jegyzéken (*Biblia Sacra Ungarica, Libri duo de Conciliatione Locorum communium Sacrae Scripturae, Liber omnium exemplorum Sacrae Scripturae authore Nicolao Hanapo*).

⁵ *Specificatio Librorum Illustrissimi et Reverendissimi Domini Comitis, Domini Gabrielis Antonii Erdődy de Monyorókerék, Episcopi Agriensis etc. etc., Domini Domini mei Gratosissimi. Egri Főegyházmegeyi Levéltár, Archivum Vetus, Nr. 2804.*

⁶ Sugár, 402.

Jelentős az egyházkormányzati (*Synodi Provincialis decreta Tyrnaviae anno 1611 celebrata, Synodus diocesana Petri Pasmani*), valamint a szertartásrendet előíró munkák (*Rituale Strigoniense, Missale Romanum, Pontificalia parva*) száma, evidens a pápai decretumok jelenléte, de megvan a XI. Kelemen pápa homiliáit és orációit tartalmazó kötet is. Számos tétel a szerzetesrendek helyzetével, jogaival, történetével foglalkozik, ilyen pl. Mallechich Gáspár (1647–1702) pálos rendi generális kötete, amely *Quadripartitum Regularium* (Bécs, 1708) címmel a rend privilégiumait részletesen tárgyalta. Egy további tétel a szerzetesrendek katalógusa (*Catalogi ordinum religiosorum*), egy pedig a domonkosrend magyarországi helyzetéről szól (*Liber de rebus fratrum ordinis Praedicatorum in Ungaria*).

A korabeli népszerű kegyességi munkák jelenléte a listán természetesen (pl. Kempis Tamás *Krisztus követése*). Nagy számban sorakoznak rajta a különböző szentek életrajzai (Loyolai Szent Ignác, Xavéri Szent Ferenc, Szalézi Szent Ferenc, valamint a *Vita Sancti Cajetani italice*, stb.) is. A jezsuita missziópáter Paolo Segneri művei a 18. századi Magyarországon rendkívül népszerűek voltak, a barokk kori rekatolizáció alapvető írásai közé tartoztak, lelkesítő történelmi és egyházszerkezeti jelentőségük felmérése újabban került előtérbe.⁷ Érthető, hogy fontosabb darabjai az egri püspök könyvei közül sem hiányozhattak (*Instructio confessorii, Trivium sacrarum animarum Ductoribus propositum*).

A magyar egyházi szerzők közül némileg meglepő módon hiányoznak a felsorolásból Pázmány Péter és Káldi György prédikációi, viszont nagy számban vannak jelen Illyés István kegyességi írásai (*Sertum sanctorum, Catecheses Doctrinae Christianae, a Catechismus ungaricus* minden bizonnyal a *Lelki tej* című opusculumra vonatkozik). Nem kétséges, hogy ez utóbbiak az újabbak, a 17–18. század fordulójának devóciós gyakorlatát tükrözik. Ott sorakoznak a listán Eszterházy Pál mariológiai kötetei (*Litania ad B. M. V., Speculum immaculatum B. V.*), de rajtuk kívül is szembeötlően sok *libellus* tartozik a Regnum Marianum eszméjét propagáló művek közé, így pl. a Mária-kongregáció reguláit tartalmazó füzet (*Libellus ungaricus regularum Congregationis B. M. Virginis, Liber ungaricus de origine miraculosarum iconum, stb.*). Szerepel a listán Kollenicz András pálos rendi generális prédikációskötete, amely a Magyar Királyság ünnepeire készült beszédeit tartalmazza (*Stella triplex sive sermones panegyrico-morales, Tyrnavia, 1713*). Magától értetődő, hogy püspökelődjének, Telekesy Istvánnak imádságoskönyve (*Flores precum, Tyrnaviae, 1702*) is szerepel a listán, mint ismeretes, egyébként is igen szívélyes kapcsolat fűzte össze az öregedő „kuruc püspököt” és fiatal coadjutorát, aki utóda lett a méltóságban.⁸

A klasszikus antikvitást viszonylag kevés címlet képviseli, csupán Cicero *De officio*-ja és Valerius Maximus anekdotagyűjteménye tűnik szembe. A klasszikus verstan igen népszerű tankönyvének valamelyik kiadása is szerepel a listán:

⁷ Száraz Orsolya, Paolo Segneri művei Magyarországon, Magyar Könyvszemle, 2008, 123–140.

⁸ Sugár, 395.

Heinrich Smet (1537–1614) heidelbergi orvosdoktor antik példák alapján foglalta össze az időmértékes verselésről a tudnivalókat (*Prosodia Henrici Smetii*), ez a kötet egyébként a Zrínyi-könyvtár jegyzékén is szerepel.

Sajnos a történelmi könyvek nagyrészt a pontatlan címfelvétel miatt nem azonosíthatók, ilyenek például: *Chronica Hungarorum, Rerum Moscoviticarum Historia ex variis authoribus, Chronica Curionis germanico idiomate, Compendiarum Historiarum italico idiomate*, valamint a francia királyokról szóló munka: *Libellus germanicus super vita et morte Regum Galliarum*. Egyértelmű viszont a megjelölése a jezsuita historikus Timon Sámuel (1675–1736) Mátyás királyról szóló munkájának, amely az uralkodó bölcsességét az eretnek husziták üldözése kapcsán magasztalja (*Idea principum in coronata sapientia Matthiae Corvini Ungariae Regis, Tyrnaviae, 1713*).

A földrajz és honismeret jelentős számú kötettel van jelen a listán. Hevenessy Gábor *Geographia Hungariae* címmel felvett kötete feltehetően az első magyar nemzeti atlaszra vonatkozik (*Atlas parvus Hungariae*, Bécs, 1689). Egy másik tétel (*Liber Joannis Lucii de regno Croatia et Dalmatia*) talán megfeleltethető a Főegyházmegyei Könyvtárban található, nagyméretű kihajtható térképpel ellátott kötetnek: *Alter und Neuer Staat des Königreichs Dalmatien* (Nürnberg, 1718), amelynek kötéstábláján Erdődy püspök aranyszínnel nyomott családi címere látható.

A korszak katolikus enciklopédikus tudományosságát Magyarországon elsősorban Szentiványi Márton *Miscellanea variarum scientiarum* című tudománytára képviselte, amely még ugyan a skolasztikus teológia alapján állt, de sokoldalúsága miatt népszerű volt, érthető módon szerepel ezen a listán is.

Ugyancsak jelentős a jogtudományi könyvek jelenléte. Ide sorolható többek között az abszolutizmus egyik korai német teoretikusának, Rudolf Gottfried Knichennek *Opus politicum* (Frankfurt am Main, 1682) című impozáns kiállítású műve, amely mindkét kötetével szerepel a listán, s szintén megtalálható rajta Thomas de Thomassetis *Flores legum* (Köln, 1702) címmel kiadott, 330 jogszabályt tárgyaló kompendiuma. A Habsburg-birodalom országaiban a 18. századi egyházpolitikai viták középpontjában állt az állam és az egyház viszonya, a klérus politikai szerepe, az uralkodó és a magyar rendek kapcsolata, s ezen belül a főpapság hatásköre. A lista több ilyen tárgyú kiadványt sorol fel (pl. *Articuli universorum statuum et ordinum Regni Hungariae*), láthatóan ez a téma erősen foglalkoztatta Eger főpásztorát, s így a könyvtörténet oldaláról is igazolható Joachim Bahlcke véleménye, amely szerint a magyarországi főpapság (*status ecclesiasticus*) vallási, szellemi és politikai funkcióin túl rendi testületként (*status regni*) is igyekezett minél erőteljesebben jelen lenni az ország kormányzásában.⁹

⁹ Joachim Bahlcke, *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*, Stuttgart, 2005, 13, 100, 204 és uő., Aristokraten aus dem Reich auf ungarischen Bischofsstühlen. Zur Instrumentalisierung einer geistlichen Elite, in *Ungarn-Jahrbuch*, 1997, 81–103.

A 17–18. század fordulója körül heves vitákat váltott ki az egykori gályarab prédikátor, Otrókoci Fóris Ferenc katolizálása, az ő számos munkája található meg Erdődy könyvjegyzékén, köztük a *Restituto Israelis future* (Nagyszombat, 1712). Ez az írás is azok közé tartozott, amelyeket az áttért lelkész 1714-ben Rómában a Congregatio de Propaganda Fide vezetésével működő Collegium Urbanum könyvtára számára felajánlott, bizonyítandó a katolikus hit melletti elkötelezettségét.¹⁰ A kötetet a jezsuiták harmadik próbációs évük számára mintegy ajánlott olvasmányként írták elő, miként azt nemrég a Knapp Éva által publikált beszercebányai könyvbejegyzés tanúsítja az OSzK példányában.¹¹ További Otrókoci-művek a listán: *Examen reformationis Lutheri et sociorum* (Nagyszombat, 1696), valamint magyar nyelvű műve, az *Isten előtt járóknak tökéletessége* (uo., 1699, a listán jelölése: *Libellus ungaricus de perfectione christiana*).

A természettudományos könyvek közül az antik orvoslást képviseli a *Liber Medicinalis Hypocraticus et Galenicus*, jelezve, hogy a kései barokk idején még mindig nagy becsben voltak az antik orvostudósok intelmei. De talán a korszerű medicina is fontos volt a püspök számára, ezt jelzi legalább is a *Dissertationes de modernis medicorum studiis* megjelölésű címlet, amiről jó lenne tudni, hogy mit fed. Sajnos ugyancsak nem tudjuk azonosítani az építészetre vonatkozó tételt sem: *Liber italicus varia aedificia et architecturas exhibens*, noha ez már csak azért is fontos lenne, mert jól ismert a püspök építetői aktivitása, főpapi rezidenciájának pompás berendezése, a legjobb olasz építész szerződtetése mindenestre minőségérzékét, olasz mintákat hasznosító törekvését mutatja.¹²

Úgy tűnik, a hadtudomány sem volt idegen Erdődy érdeklődési körétől, a számos idevágó munka közül szembetűnik az olasz hadmérnök Giovanni Francesco Fiamelli kötete: *I quesiti militari* (Roma, 1606).

Kérdéses, hogy mit takarnak az ilyen tételek: *Philosophia ab Illustrissimo Domino conscripta*. Talán épp a püspök fiatalabb korában készült jegyzeteket vette számba a lista leírója ilyen cím alatt? Ez már csak azért is valószínű, mert az Erdődynek kispap korában összeállított kéziratot antifonáléja is szerepel a könyvlistán: *Antiphonale versuum et psalmorum, manuscriptum*. A gregorián hangjegyekkel ellátott bőrkötésbe foglalt autográf kézirat ma a lyceumi könyvtárban található.¹³ Ez a tény is jelzi, hogy a korabeli könyvjegyzékekre nemcsak a nyomtatott köteteket vették fel, hanem a mutatósan bekötött, ámde kéziratot munkákat is.

¹⁰ Galla Ferenc, Otrókoci Fóris Ferenc gályarab Rómában, *Regnum. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 1998, 185–202.

¹¹ Knapp Éva, Ismeretlen források Otrókoci Fóris Ferenc katolizálásának történetéhez, *Magyar Könyvszemle*, 2006/2, 201–217, 42. lábjegyzet, ill. Uő., *Libellus. Válogatott könyv- és könyvtártörténeti tanulmányok*, Bp. 2007, 90.

¹² Voit, i.m. 126.

¹³ Iványi Sándor, Az egri Főegyházmegyei Könyvtár kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok, Bp. 1986, 62, Nr. 94 (jelzete: S. VIII. 32).

A listán feltüntetett könyvek ma jórészt megtalálhatók a Főegyházmegyei Könyvtár állományában, de possessorbejegyzés hiányában csak valószínűsíthető, hogy a példányok azonosak az Erdődy által birtokoltakkal. Közismert tény ugyanis, hogy a 18. században az egri kanonokok, teológiai tanárok és főpapok halála után könyveiket a szeminárium örökölte, onnan pedig az Eszterházy-féle gyűjtés idején a püspöki bibliotékába kerültek be.¹⁴ Ezt a gyakorlatot tükrözi többek között Telekesy püspök és Androvics Miklós kanonok könyveinek sorsa, amelyet korábban már volt alkalmunk bemutatni.¹⁵ További vizsgálatot igényel annak kiderítése, hogy a most ismertetett listáról mennyi kötet található ma a líceumi könyvtárban. Egyelőre a listán is feltüntetett címletek közül egy kötetben (*Caeremoniale episcoporum Clementis VIII. primum nunc denuo Innocentii Papae X. auctoritate recognitum*, Romae, 1651) találtuk meg Erdődy autográf possessori bejegyzését, amely több információval szolgál: „Librum nunc Viennae Anno 1714 Mense Martio comparavi mea Necessitate Com. Gabr. Ant. Erdődy El. Epps Fessensis et Coadjutor Agriensis”.¹⁶

Innen tudható, hogy Erdődy közvetlenül egri püspöki kinevezése előtt, még Telekesy coadjutoraként (és „fesseitoni” címzetes püspöki titulusának birtokában)¹⁷ Bécsben vásárolta meg a kötetet, amely egyértelműen utal arra, hogy tudatosan készült egri dignitása betöltésére. Az ugyanitt olvasható másik bejegyzés („Eccl. Cathed. Agrien. 1744”) azt is jelzi, hogy a könyv a püspök halála után a katedrális tulajdonába jutott, majd nyilvánvalóan onnan került az Eszterházy-féle gyűjteménybe. Jellemző módon illusztrálja ez a tulajdonosi útvonal, hogy Egerben tervszerűen és racionálisan folyt a könyvek hagyományozása, amely végül a nagy püspöki bibliotéka gyarapításához járult hozzá.

Számos olyan könyv található még a mai Főegyházmegyei Könyvtár állományában, amelynek kötéstábláján az aranyozott nyomású Erdődy-címer látható, tehát nyilvánvalóan a család tulajdonában voltak, mivel azonban nincs bennük possessorbejegyzés, s a most bemutatott listánkon sem mindegyik szerepel (vagy legalább is nem azonosítható egyértelműen), sorsukról csak újabb és részletesebb vizsgálódások adhatnak számot.¹⁸

¹⁴ Michalek Manó, Az egri érsekségei könyvtár szakszerű címjegyzéke, Eger, 1893, pag. V, valamint: Antalóczy Lajos, A kétszáz éves egri Főegyházmegyei Könyvtár története, in: Kétszáz éves az egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993, szerk. uő, Eger, 1993, 32–33.

¹⁵ Bitskey István, Androvics Miklós egri kanonok könyvtára 1777-ben, Magyar Könyvszemle, 1974, 325–331, valamint uő, Telekesy István egri püspök könyvjegyzéke 1699-ből, uo. 2008, 443–449.

¹⁶ A kötet raktári száma: L VI 49/1.

¹⁷ Sugár, i.m. 395.

¹⁸ Ilyen kötetek: *Icones animalium*, I–III, Tigurinum, 1560 (T II 28/1–3); Babler Hugo: *Quadrige Judicum seu de officio jurisdictione*, Vienna, 1728 (O.V.1.); D. G. Alvarez de Valesco Vallisoletani: *De Privilegiis pauperum et miserabilium personarum, Lausonii et Coloniae Allobragum*, 1739 (R II. 7/1–2). További Erdődy-címeres kötetek raktári jelzetei: Aa IV, 1–3; Aa I 2/1; Cc I, 11; Dd III, 24–30; Oo IV 22–23. A kötetek azonosításában itt köszönöm meg a könyvtár munkatársainak szíves segítségét.

A lajstrom végén valamilyen énekeskönyvecske 20 példánya szerepel, jelezve hogy Erdődy is nagy súlyt helyezett a zenés liturgia gyakorlatára (*Libelli 20 variarum notarum et sonatarum instrumentalium*), miként ennek fontosságáról a római Collegium Germanicum Hungaricumban végzett tanulmányai során bőségesen szerezhettek tapasztalatokat.¹⁹

A Pozsonyban hagyott könyvek listáján több cím megegyezik az Egerbe hozottakéval, néhol ezt jelzi is az összeíró (duplum). A mintegy 70 tétel között némileg új szint jelent a jezsuita polihisztor Athanasius Kircher egyik műve (*Musurgia universalis*), valamint Plutarchos párhuzamos életrajzainak egy kiadása (*Vita illustrium Graecorum et Romanorum*).

A két könyvlistával kapcsolatban számos egyéb kérdés is további kutatást igényel, ezúttal csupán ízelítőt adhattunk az Erdődy püspök műveltségét jellemző könyvtörténeti adatokból. Reményeink szerint e néhány adalék is gazdagíthatja a 18. századi Eger művelődéstörténetéről kialakult képet, s ösztönzést adhat a város barokk kori múltjának, szellemi értékeinek további feltárásához és árnyaltabb megismeréséhez.

¹⁹ Gisbert Greshake, Die Musik im Collegium Germanicum Hungaricum, in Korrespondenzblatt für die Alumen der CGH, 1961, Mai, 2–25.